



Az Athenaeum 21. nyomatása

SZÉKELY BERTALAN: TRÓNSZÉK

Wolffner Gyula ár. feloldása

A „Magyar Művészet” melléklete

Egy művész méretét az adja, hogy különböző idők ízlése és divatja árjában hogy állja meg a helyét. Tudjuk, hogy általában még a klasszikusnak tartott művészek népszerűsége is a változó ízlésnek van alávetve. Itt akár Raffaelt, Rembrandtot s a kis méretben dolgozó hollandus mestereket lehet példának felhozni. Hogy a szép vagy a torz, az ideális vagy a naturalista, az egyszerű vagy a komplikált látsz, illetőleg ábrázolást helyezi egyik-másik korszak előtérbe, ennek nemcsak a változatosság iránti való vágy az oka, — bár ez a motívum is közrejátszik. Az ízlés változásának sokkal mélyebb okai vannak. Idővel a tömegpszichológia tudománya kianalizálja majd ezeket, ma csak azt tudjuk, hogy valóban megvannak, működnek és befolyásolnak, de hogy miből származnak, melyek az elindító faktorok, az egyelőre homályban van. De tudomásul kell vennünk, hogy vannak ízlésváltozások, melyek elvetik, amit régebben szépnek tartottak s mint ilyen élveztek és időnként olyan területen kutatnak, melyet azelőtt figyelmenre se méltáltak.

Székely Bertalannak művészek és írók sorában lelkes tábora van. Tanítványai elragodtatással beszéltek és beszélnek róla, szinte a magyar Lionardonak tartották. Barátai sokkötetes életrajzot terveztek, művészetének és művészettudományának különböző ágairól s talán nemcsak rajtuk múlott, hogy ez a nagy értékhez méltó hatalmas publikáció nem született meg. Tény az, hogy ez év őszén már 20 éve múltott annak, hogy *Székely Bertalan* meghalt s a kimerítő, öt joggal megillető ismertető munka róla még nem jelent meg. Nem lesz kisebb a hiány azáltal, hogy más kitűnő művészek is osztoznak e sorsban. Várat még magára az igazi Munkácsy-életrajz, Lotz, Lechner, Rippl-Rónai és az előkről nem is beszélve. Ha igaz is, hogy egy művész helyes megítéléséhez bizonyos időbeli távlat szükséges, mégis sok adat vész el azáltal, ha a kortársak, a barátok elmulasztják az emberi doku-

mentumokat följegyezni. Nagyban megkönnyítené egy későbbi tehetséges összefoglalónak munkáját, aki e részletek segítségével alkothatna egészet. Igaz, hogy a legfőbb dokumentum a művész munkája, mely magáért beszél. Jelen tanulmányunk Székely munkáinak csak kis részével foglalkozik: néhány vázlatos művével. Ezzel, azt hisszük, Székely művészetének egyik nevezetes részét tárgyaljuk, de a mai ízlés szellemében is járunk el.

Minden jelentősebb művész, kinek művel a következő generáció megtelése alá is kerülnek, kénytelen magáról való bizonyos véleményrevíziót elűrni. A kitűnő oeuvre tulajdonsága, hogy minden későbbi generáció magára nézve annak más-más oldalát tartja becsesnek. Székely a vázlatos műveit nem tekintette kiállításra, de még csak megmutatásra sem érdemesnek. Ezeket ő a művészi alkotás melléktermékeinek, közbeneső fázisoknak tartotta, melyek a következő stádium létrejövetelével már elvesztik létjogosultságukat s akár meg is semmisíthetők.

A mai felfogás egy művészi alkotásról majdnem homlokegyenest ellenkező. Ma éppen a vázlatos műveket becsülik sokra a hozzáértők, abban látják a művész elképzelésének a *spontán kifejezését*. Ezekben nem érződik a teoretikus mérlegelés zavaró közbekeverődése. Valamikor a gyors munkát, mondhatnánk tudatalatti erő megnyilvánulását felületességnak nézték. Ennek nyomait azután a *fejlesztés, kidolgozás* folyamán gondosan iparkodtak eltüntetni. Ma (bár lehet, hogy már kissé a tegnapi borul, miről beszélünk) az *ízlésváltozás* gyors tempója következtében a tisztán *kidolgozott* mestermű szemünkben jelentős kválitásokat szikkaszt el.

Valószínű, hogy a fotografálás tökéletesedése e csömörhöz, változáshoz sokban hozzájárult. Előbb jön mindig a művész, ki kitalál valamit, követi a gépi technika, mely utánozza a külsőségeiben — úgy tűnik — komplettirozza. Erre a művész az



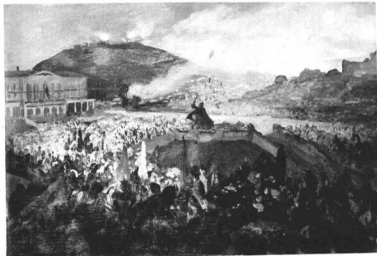
SZÉKELY BERTALAN (1855—1910): AZ 1867-IKI KORONÁZÁS. Vázlat
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum, Pálszky Károly ajándéka 1903



SZÉKELY BERTALAN: ARANYSARKANTYÚS VITÉZEK FELAVATÁSA 1867. Vázlat
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum, Pálszky Károly ajándéka 1903



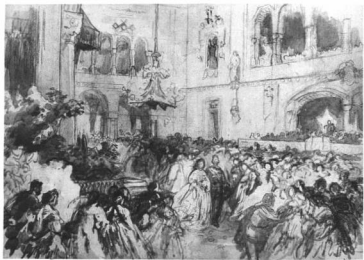
SZÉKELY BERTALAN: A KORONÁZÁSI ESKÜ 1867. Vázlat
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum, Pulszky Károly ajándéka 1893



SZÉKELY BERTALAN: A KARDVÁGÁS. Vázlat
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum, Pulszky Károly ajándéka 1893



SZÉKELY BERTALAN: AZ 1867-IKI KORONÁZÁS
AZ ORSZÁGGYŰLÉS KÜLDÖTTSEGE Ó FELSÉGE I. FERENC JÓZSEF ELŐTT. Rajz
Ernst Lajos ár tulajdona



SZÉKELY BERTALAN: AZ 1867-IKI KORONÁZÁSI ÜNNEPÉLYEK. BÁL A VIGADÓBAN. Rajz
László Tivadar ár tulajdonában



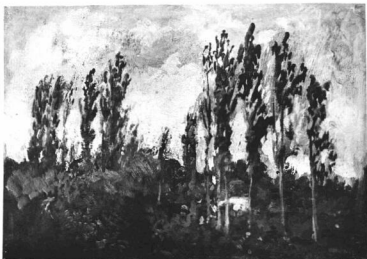
SZÉKELY BERTALAN: IL. LAJOS HOLTTESTÉNEK MEGTALÁLÁSA. Vázlat
Ernst Lajos úr tulajdona



SZÉKELY BERTALAN: DOBOZI MIHÁLY. Rajz
Ernst Lajos úr tulajdona



SZÉKELY BERTALAN: SZADAI VÖLGY. Vázlat
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum



SZÉKELY BERTALAN: JEJENYÉK
Orsz. M. Szépművészeti Múzeum



SZÉKELY BERTALAN:
A MESTER GYERMEKKORBAN ELHÜNYT HARMADIK FIÁNAK ARCKÉPVÁZLATA
Lándor Tivadar ár bírókőben

egész iránytól elfordul. A gép és általánosítás utána baktat. Ezen a módon veszített értékéből a naturalista részletezésnek jelentősége. Volt idő a távlatlan tudományos kialakulása korában, hogy a művészek (mint Mantegna) ezt mint művészi öncélt üzték. Az olajfestés feltalálása idején viszont a végletekig menő plaszticitás és anyagszerűség keresése volt divatban. A technikai utánzások renaissancecében ennek már nincs sok értelme. A művészek kénytelenek voltak belteresebb gazdálkodási rendszerre áttérni és a képzeletvilág kevésbé ismert ösvényein haladni.

Székelyt a maga idejében sokan kidolgozott és kész műveiről becsülték. Ránk néhány munkájának kivételével (pl. V. László és Cillei) az e fajta művei lélektelenül hatnak, naturalizmusuk hideg, mert a szép szabályos mozdulatok, tisztára fésült és mosott arcok a döbbenetes anyagszerűség következtében merevek. Jellemző, hogy vagy 30 évvel ezelőtt fiatal kezdő festőkorunkban, kialakulatlan művészi látásunk következtében, a *II. Lajos holttestének feltalálásán* az egyik vitéz páncélinge, melyen a fémkarikákat meg lehet számolni, mennyire imponált. Azóta persze sok minden történt a művészetben. Ma ez a kép már nem érdek el annyira, pedig Székelynek egy lelkes tanítványa egy kis füzetkében a kompozíció örökérvényű szabályait éppen ebből a mesterműből vezeti le. És bár azt valljuk, hogy egy képet nem úgy kell megítélni, hogy más kép kvalitásaival hasonlíttjuk össze, hanem magából a műből levonható törvények alapján vizsgáljuk, e kép belső logikája nem hiánytalan, aminek oka talán a túlságosan sok elméleti meggyőződés kifejeződése a spontán érzés megnyilatkozása helyett.

Ezt a képet Székely fiatal korában festette s első igazi, nagy sikerét vele aratta. Bizonyítéka rendkívüli képességeinek és nagy nemzeti érzésének, mely a magyar nemzet nagy tragédiái pantheonjának megfestését állíttatta vele össze. Tulajdonképp irodalmi program. De ugyanakkor műtermék a lomtárában a 24 éves flatalembernek egy önarcképe porosodott, mely hivatva volt arra, hogy a későbbi kor szigorú bírálói kvalitásban e kompletnek tűnő kép fölé helyezték. És akkoriban készültek e

történelmi jelenetekhez vázlatai, futólagos tanulmányok, melyeket művésziünk még megmutatásra sem méltatott. Ma sokan azt tartják, hogy ezek művészi értékelés szempontjából többet jelentenek minden óriási tudást, energiát, munkát mutató kész képnél. Ha ezt elfogadjuk, fölmerül a kérdés: létrejöhetnek volna ezek a remekműveknek nevezhető vázlatok ama munka nélkül, mi Székely maga tartott igazi értéknek, a kompletrozott nagyobb történelmi képek nélkül? Azt hisszük, nem. Úgy kell tehát tekintenünk e kész képeket, mintha előtanulmányai volnának, elősegítői a „vázlatok”-nak, melyek ilyképpen az igazi „komplet” mesterművek, most teljesebb harmóniát fejtenek ki, hatásuk intenzívebb mint amazoké.

Ezzel nem áll Székely egyedül. Említhetjük Rembrandt öregkori, befejezetlennek mondott (a Carstjen-félt) nevével önarcképét, nem értékeli-e a mai művészi becsülés többre egyik-másik kidolgozott fiatalkori munkájánál?

A művészek nem biztosan azok a művei adják igazi jelentőségét, melyek a múzeumok jó helyein vannak kiexponálva. Ott gyakran más szempontok is lehetnek döntők. Székely Bertalan műveinek ideális elrendezését úgy képzelnék, hogy történelmi képeinek vázlatoszerű példányai, tájképtanulmányai, melyek a természeti előtt készültek, megfestendő képeihez készült vázlatai s kitűnő arcképei foglalják el a főhelyeket. A kidolgozott novellisztikus történelmi képek pedig a többi ilyenfajta, nemzetünk történetének népszerűsítő képgyűjteményében külön lennének elhelyezendők. Székely művészi jelentőségét ez csak emelné.

A Szépművészeti Múzeum Székely-terméknek 4 koronázás vázlatáról e szempontok szerint külön kell még beszélni. Székely a 67-es koronázás egyes jeleneteiről különböző bel- és külföldi lapok számára készített illusztrációkat, melyekhez egyes tanulmányok az Ernst-Múzeum birtokában is vannak. Készített Erzsébet királyné számára néhány aquarellt is e jelenetekről, melyek a királyi vár Erzsébet királyné múzeumában láthatók. (Ezek csak konstatáló színes illusztrációk, melyeken látható a megrendelő aggodalmas instrukciója, illetékes elképzelése és ízlése. Mint művészi alkotások másodrangúak.) Annál

kiválóbbak az említett olajvázlatok, melyek segédeszközül készültek ez illusztrációkhoz, — vagy esetleg tervei nagyobb terjedelmű vásznaknak, — melyek tudunkkal nem készültek el. E művek jelenetel később, 1916-ban IV. Károly király megkoronázásakor megismétlődtek. Alkalmunk volt ugyanezeket a jeleneteket az életben látni, majd számtalan illusztráción s festményvázlaton keresztül tapasztalni, hogy ezek milyen súlyos feladatok elé állították a mai művészeket. Ismét bizonyították, hogy ne nagyon higgyünk a művészet területén olyan fejlődésben, melynek egyes lépésőin különböző korok művészei állanak. Mit fejlődött 50 év alatt egy azonos téma megoldása? Semmit. Székelynél ezt ekkor sem oldották meg sem jobban, sem értelmebben vagy művészebben. (Viszont ha most olyan kaliberű művész próbálkozott volna e feladattal mint Székely, az talált volna a jeleneteknek megfelelő új művészi hangot és formát.) Ma e képeket kész és komplet műveknek tartjuk. Tulajdonképpen nem tudjuk a Székely művészetének fejlődési sorába illeszteni, hiszen ezek után olyan képek készültek, melyeket szárazaknak s naturalizmusukban tülexponáltaknak érzünk.

Ha éppen csoportosításnak lennének hívei, valamilyen impresszionista előadási módon készült művek közé soroznánk őket, mert vannak külsőleges jelek, melyek erre mutatnak. Lényegileg azonban nem impresszionista képek a rokon faktura ellenére sem. Mert az impresszionista látás főkarakterisztikuma, hogy a természetben látott jelenség momentan színharmóniáját adja vissza. Ez a lokálitónusok figyelembe vételétől, valamint a helyes detailrajztól is eltekint új és rövid időközönként változó színharmónia visszaadásának lehetősége kedvéért. Azt hisszük, hogy e vázlatok nem készültek a helyszínen, hanem alapos megfigyelés vagy futólagos rajzok alapján a műteremben. A képeken látszó komponált-

ság legalább is e mellett szól. Viszont a futólagosság, mellyel a részletek csak jelezve vannak, a háttérben levő fólalakok fölismerhetetlensége (a templomi jelenetben), ezeknek a fólalakoknak a festői együttlátásnak való alárendelése — csupán néhány apró ecsetvonással való érzetítése, — mindezek olyan ismertető jelei az impresszionista festésmódnak, mely a rokonságot föltételezi. De ez nem szín- és tónus-impresszionizmus, hanem a képzeletben, a fantáziában kialakult kép impresszionisztikus lerögzítése. (Ilyesfélét látunk Goya, Turner, Constable vázlatain, — mely festők bizonyára nem voltak Székely ideáljai.) E képek megbeszélésénél nem is fontos talán, hogy milyen irányzatot tulajdonítunk nekik, hanem mily módon járul hozzá e kétségtelenül sajátos kifejezési mód ahhoz, hogy *képméret, téma, kifejezéshez használt anyag s maga a festői ábrázolás díktálta stílus útján mint alakul remekművé a művészről magától nem is nagyigényűnek szándékolt „vázlat”*.

Fel kell itt hívni a figyelmet, hogy milyen misztikus egy remekmű alakulásának útja. Szinte aze lehetne mondani, hogy az alkotó művész akaratait figyelmen kívül hagyja, — sőt — frivolan szólva, annak majdnem ellenére is létrejön.

Nem művészbibek a *II. Lajos, a Dobozí, a Mohácsi vész* s főleg a *Zrínyi kirohanda* című kész képek azoknál a vázlatoknál és előtanulmányoknál, melyek ezekhez készültek. Különös művésztargoedia! Ha Székely nem is tartotta vázlatait mutatásra, kiállításra érdemesnek, mégis érezhette némileg jelentőségüket. Hogy nem semmisítette meg őket a kész kép elkészültével, azt talán megakadályozta a benne lakozó örök *paedagogus*. A saját művészetét is a kutató tudós szemével boncolgató természet (mely más szempontból káros volt) őriztette meg vele e vázlatokat, melyeket íme a mi korunk mesterműveivé avat s *késszé* festett művei fölé helyez.

HERMAN LIPÓT